

PAPER DETAILS

TITLE: TABERÎ TEFSİRİ'NİN BELAGÎ YÖNÜ (TESBÎH, KİNÂYE VE MECÂZ)

AUTHORS: Cüneyt MARAL

PAGES: 9-20

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1193575>

TABERÎ TEFSİRİ'NİN BELAĞÎ YÖNÜ (TEŞBÎH, KİNÂYE VE MECÂZ)*

Cüneyt MARAL

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi, cuneytmara121@gmail.cm

Geliş Tarihi/Received:

23.01.2017

Kabul Tarihi/Accepted:

28.03.2017

e-Yayım/e-Printed:

23.08.2017

ÖZ

Hadis, Tarih, Siyer, Kelâm ve Kırâat alanlarında önemli eserlere imza atan Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), bu birikimini, genellikle rivayet tefsiri kategorisinde değerlendirilen, “Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân” adlı tefsirine yansıtmıştır. Ayrıca Taberî, söz konusu eserini Arap dili ve belâgati ile ilgili açıklamalarla donatmıştır. Bu bağlamda müfessirimiz, “Beyân” ilminin ‘Teşbîh’, ‘Kinâye’ ve ‘Mecâz’ gibi söz sanatlarına temas etmiştir. Bu çabayı, Kur’ân’ı en iyi şekilde tefsir etme gayesiyle sarf eden Taberî, Kur’ân’ın dilsel özelliklerini onun mucizevi yönü olarak değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taberî, Câmiü'l-Beyân, Teşbîh, Kinâye, Mecâz.

RHETORICAL DIRECTION OF THE TABARI'S TAFSEER

(METAPHOR, ALLEGORY AND SIMILITUDE)

ABSTRACT

Tabari, who gave important works in fields of Hadith, History, Prophetic Biography (Siyer), Islamic Theology (Kalam) and Qira'at (Reading). He reflected his knowledge to his interpretation work named “Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân” that usually evaluated in the narrative interpretation category. In addition, Tabari equips his work with explanations about Arabic language and rhetoric. In this context commentators has come into contact with rhetoric of al-bayân discipline such as similitude, allusion and metaphor. He has endeavored to interpret the Qur'an in the best way and regarded the linguistic features of the Qur'an as its miraculous aspect.

Key words: Tabarî, Câmiü'l-Beyân, Similitude, ‘Allusion’, ‘Metaphor.

Giriş

Taberî, tefsirine Arapların fesâhat ve belâgat alanındaki maharetlerini aktararak başlayıp, Kur'ân'ın bu konumdaki insanlara meydan okuyarak, belâgatin ve fesâhatin zirvesine çıktığını, ifade etmiştir.¹ Yine o, Kur'ân'ın Arap dilinde mevcut olan, 'Mecâz', 'Kinâye', 'Teşbih', 'Îcâz', 'İhtisâr', 'İtnâb', 'Takdim', 'Te'hir' ve 'Tekrar' gibi özellikleri barındırdığını dile getirmiştir.²

Bu şekilde Taberî, dolaylı olarak, Kur'ân'a yönelik çalışmalarda bu hususların göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim o, tefsirinde ayetlerin esasî anlamlarına ulaşmak için Belâgat ilmi çerçevesinde değerlendirilen bu alanlara değinmiştir. Biz de bu makalede, Taberî tefsirinin bu yönüne ışık tutmayı hedeflemekteyiz. Ancak müfessirimizin bu meyandaki izahatının makalenin sınırlarını aşacağını göz önüne alarak, söz konusu çalışmayı, 'Beyân' çerçevesinde değerlendirilen 'Teşbih', 'Kinâye' ve 'Mecâz' ile sınırlandırmaktayız. Ayrıca Taberî'nin bu alandaki konumunu ortaya koymak için Taberî ve tefsiri ile ilgili tanıtıcı aktarımlarda bulunmayı hedeflemekteyiz.

1. Taberî ve "Câmiü'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân" Adlı Tefsiri

Hicri üçüncü yüzyılda yaşamış olan Taberî'nin asıl adı, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesîr el-Âmulî b. Galib et-Taberî şeklindedir.³ Taberî'nin doğum tarihi hakkında ihtilâf olmasına rağmen (224/838) ile (225/839) yılları arasında doğduğu düşünülmektedir. Tâberistan'ın (Diğer adı Mazenderan) Amul şehrinde doğan Taberî, daha küçük yaşlarda iken ilmî çalışmalara başlamıştır. Taberî, buluğ çağına erişince, ilimi seyahatlere başlamış ve diyar diyar ilim peşinde koşmuştur. Bu doğrultuda Irak'a, orada bulunan Bağdat olmak üzere, Basra, Kûfe ve Vâsıt gibi ilim merkezlerine seyahatlerini devam ettirmiştir. Bağdat'ı merkez edinen Taberî, Mısır ve Şam gibi önemli şehirleri ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Ömrünü ilim ve takvaya adayan Taberî, (310/923) yılında Şevval ayının 26'sına tekabül eden Cumartesi gününde hayata veda etmiştir.⁴

İslam ilimleri alanında, asırlar boyunca kendisinden bahsettiren eserler kaleme alan müellifimizin söz konusu tefsiri, daha sonra te'lif edilen eserlerin çoğuna kaynaklık etmiştir. Taberî bu eserine tefsir ilim için önemli bilgiler barındıran bir mukaddime ile başlamıştır. Müfessirimiz, bu mukaddime, ilkin Kur'ân'ın dilsel yapısı ile Arapların mantukunun birbirine uyduğunu veciz bir şekilde dile getirmiştir. Yine Kur'ân'daki, Arapça dışındaki kavramlar ile ilgili tartışmayı bütün yönleriyle işlemiştir. Ardından "Kur'ân'ın Arap lehçelerinden hangisiyle indirildiği" başlığı altında Yedi harf meselesini irdelemiştir. Bunların yanında Taberî mukaddimesinde şu konulara yer vermiştir: "Kur'ân cennetin yedi kapısından indirilmiştir", "Kur'ân'ın te'viline ulaşma yolları", "Kur'ân'ın re'y ile te'vilinin nehyine yönelik bazı rivâyetler", "Kur'ân'ın tefsirini öğrenme ile ilgili haberler", "Kur'ân'ı te'vil etmeye karşı çıkanların yanlış anladıkları bazı rivâyetler", "İlk müfessirlerden tefsiri övülen ve yerilenlerle ilgili selefın bazısından gelen haberler", "Kur'ân'ın isim ve surelerinin te'vili hakkında".⁵ Ayetlerin tefsirine genellikle, (القول في تأويل قوله) "Allah'ın sözünün te'vili ile ilgili söz" ifadesi ile başlayan Taberî, ilkin rivâyetleri sıralayıp, ardından aynı doğrultudaki dilsel izahları aktarmıştır. Ayrıca ulûmü'l-Kur'ân'a alanına giren esbâbu'n-Nuzûl, nâsih-

mensûh ve muhkem-müteşâbih gibi konuları da işlemiştir. Aynı şekilde kırâatler, tarihi bilgiler, tevhid ilmî, fıkıh, Arap dili ve belagâti müfessirimiz tarafından Kur'ân'ın manasını keşfetme çabası doğrultusunda kullanılmıştır. Rivâyetlerin ağırlığı, bariz bir şekilde hissedilen söz konusu tefsirde, şiirler de sıklıkla dile getirilmiştir. Aktardığı malumatları şiirlerle destekleyen Taberî, kendi tercihini konun sonunda dile getirmeye çalışmıştır. Akıcı ve sade bir dil kullanan müfessirimiz tartışma üslubuna ağırlık vermiştir. Bu üsluptaki aktarımlarını (فإن قال لنا قائل) “Eğer biri bize derse” ve (فإن سألنا سائل) “Eğer biri bizden sorarsa” gibi ifadeler ile dile getirmiştir. Taberî, eserinin mukaddimesine Kur'ân'ın dilsel yapısının Arapça ile uyuştuğunu belirtmesi, Arapların fesahat ve belagatine değinmesi, tefsirine belagat alanında önemli ölçüde yer verdiğine işaret etmektedir.⁶

2. Beyân İlmine Değinişmesi

Her dilde olduğu gibi Arapçada da muhatabı etkilemek için söylenen sözlerin etkileyciliğini artırmak maksadıyla bazı yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Bu yöntem ve teknikleri sayesinde muhatap, duygusal ve psikolojik açıdan motive edilmeye çalışılmıştır.⁷ Arap dilbiliminde bu etkiyi oluşturan argümanların sistemli bir şekilde işlendiği alan belâgat diye tavsif edilmiştir. Belâgat ilmi, “fâsîh kelime ve cümlelerle şartların gerektirdiği durumlara uygun söz söyleme sanatı” olarak tanımlanmıştır.⁸ İslam'dan önce Araplar belîğ ve fasîh söz söyleme sanatında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Cahiliye dönemi diye nitelendirilen bu dönemde belâgat nesir ve şiir türlerinin genelinde uygulanmıştır. Bu durum öyle bir hale gelmiş ki hatip ve şairler her sokak başında hünerlerini sergiler hale gelmişlerdir. Bu dönemde indirilen Kur'ân da Arap dilinin imkânlarını en üst seviyede kullanmıştır.⁹ Bu bağlamda Taberî'nin, belâgatin bölümlerinden olan ve “bir anlamın ‘Teşbîh’, ‘Kinâye’ ve ‘Mecâz’ gibi çeşitli yollarla aktarılması” şeklinde tanımlanan¹⁰ Beyân ilmi çerçevesinde bazı değerlendirmelerde bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Biz de Taberî'nin bu meyandaki açıklamalarını kavramsal çözümlemeler eşliğinde sunacağız.

2.1. Teşbîh

Sözlükte benzetmek, örnek göstermek ve karıştırmak gibi anlamlarda kullanılan (تشبيه) sözcüğü, (مُشَبَّهًا وَغَيْرَ مُشَبَّاهٍ) fiil formunun mastar kalıbıdır.¹¹ Bu kavramın türevleri, benzer manalarla Kur'ân'da (مُشَبَّهًا وَغَيْرَ مُشَبَّاهٍ) şeklinde geçmektedir. Belâgat ıslahında ise (تشبيه) kavramı için “iki veya daha fazla varlığın bazı ortak vasıfları barındırması sonucu benzetme yapmak”, “aralarında münasebet bulunması nedeniyle iki şeyi birbirine benzetmek” ve “ortak özellikleri bulunan şeylerin teşbîh edatlarıyla birbirine benzediğini göstermek” gibi tanımlamalar yapılmıştır.¹³ Beyân alanının en önemli ve teşekkülü en erken dönemlerde olan ‘Teşbîh’ sanatı, gizli olanı açık, akli olanı hissi, uzak olanı

⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, I, 114; II, 159; II, 472; IV, 426; VI, 174. , II, 358; I, 258; I, 388

⁷ Fadıl Hasan Abbâs, *el-Belâgâtü Fununuha ve Efnânuhâ*, Dâru'l-Furkân, Ürdün, 1417/1997, s. 15.

⁸ Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-İdâhu fî 'Ulûmî'l-Belâga*, Muhammed Abdu'l-Mün'im Hifâcî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, Tsz., . I, 41.

⁹ Muhammed Hüseyin Selâme, *el-l'câzu'l-Belâgî fî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Âfâkî'l-Arabiye, Kahire, 1423/2002, s. 9.

¹⁰ Ebû İdrîs el-İmâm el-Müevved-Billâh Yahvâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseyvî. *et-Tirâzu li'Esrâri'l-Belağ ve 'Ulûmî*

yakın gösterip, sözün pekiştirilmesini sağlamaktadır. Bu sanat, anlatımı somutlaştırmak, duygu ve düşüncenin etkileyiciliğini artırmayı hedeflemektedir.¹⁴

Benzetmek anlamında olan (التمثيل) ise ‘Teşbîh’in bir bölümü olarak kabul edilmiştir.¹⁵ Bunun yanında ‘Teşbîh’in müekked, mücmel, mufassal ve belîğ gibi bölümleri de bulunmaktadır. Ayrıca ‘Teşbîh’ yapılmasında kullanılan öğeler (أركان التشبيه) “Teşbîh’in rükünleri” diye ifade edilmiştir. Bu rükünler, (المشبه) “benzeyen”, (المشبه به) “kendisine benzetilen”, (وجه الشبه) “benzetme yönü”, (أداة التشبيه) “benzetme edatı” şeklinde sıralanmıştır. Her ‘Teşbîh’te mutlaka bulunması gereken (المشبه) “benzeyen” ve (المشبه به) “kendisine benzetilen” (طرفي التشبيه) “teşbîh tarafları” diye de nitelendirilmiştir.¹⁶ Bu öğelerin hissî, aklî, müfred ve mürekkeb gibi vasıflar barındırabileceği ifade edilmiştir. Benzetme yönü (وجه الشبه) ise teşbîh taraflarında bulunması gereken ortak özellik olarak tanımlanmıştır. Bu özellik hakiki olabileceği gibi hayali de olabilir. ‘Teşbîh’in aktarımını sağlayan edatlar ise isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılmıştır. ‘Teşbîh’ edatlarından isim olanlar (مِثْل - شِبْه - شَبِيه - نظير - مِثْل) , fiil olanlar (يُمَاطِل - يُنَاطِر) ve harf olanlar (ك - كَان) şeklinde sıralanmıştır.¹⁷

Mana iletimini en iyi seviyede aktarmayı sağlayan ve muhatabın hayal dünyasını harekete geçirmeyi amaçlayıp, düşünce seviyesini artırmayı hedefleyen, ‘Teşbîh’ sanatı Kur’ân’da da yerini almıştır.¹⁸ Taberî de bu önemli sanatın geçtiği ayetleri açıklarken belâgat alanın verilerinden yararlanmıştır. Bu bağlamda müfessirimiz (يشبه) (مُشَبَّهٌ بِهِ) (مُشَبِّهٌ), (التشبيه) ve (الكلام تشبيه)¹⁹ gibi ifadeler ile bu konuya değinmiştir. Yine o, teşbîh taraflarının yapısal özelliklerine dikkat çekip müşebbeh ve müşebbehu bihin farklı formlarda olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Yani teşbîh taraflarının müfred, cemii, fiil ya da isim kalıplarıyla birbirinden ayrılabilmesini vurgulamıştır.²⁰ Ayrıca müfessirimiz, bu taraflardan herhangi birisinin hazfedildiği durumları da göz ardı etmeyip, mahzûf olan öge ile ilgili gerekli açıklamalarda da bulunmuştur.²¹ Ancak ‘Teşbîh’ sanatında müşebbeh ve müşebbehu bihin hazfedilemeyeceğini cümlede bunlardan birisinin düşmesi durumunda istiâre adlı sanatın oluşacağı²² Taberî tarafından dile getirilmemiştir. Bunu da Taberî döneminde belâgatle ilgili kavramların tam anlamıyla teşekkül etmemesine bağlamak mümkündür. Bununla birlikte bu doğrultudaki açıklamalarında Arapların kullanımları ve rivayetlerle istişhâd eden Taberî (أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ) Taberî (إنك لتنادى من بعيد) “sen uzaktan çağırılırsın” deyimiyle seslenirken, zeki ve anlayışlı kişilere (إنك لتأخذ الأمور من قريب) “Sen işleri yakından alırsın” deyimiyle hitap etmektedirler. Bu görüşü benimseyenler Mucâhid ve İbn Zeyd’e dayandırılan aynı doğrultudaki rivayetleri sıralamışlardır. Te’vil ehlinde diğer bir grup ise söz konusu ayeti ‘onlar kıyamet günü en iğrenç isimleriyle uzak bir mekândan çağrılacaklar’ şeklinde açıklayıp, bu konuda Dahhâk’a isnâd edilen rivayeti delil olarak sunmuşlardır.”²⁴

¹⁴ Süleyman Gür, “Kâdî Beyzâvide Teşbih Sanatı”, İğdır Üniv. İlahiyat Fak. Der., Sy. 3-4, Nisan-Ekim, 2014, s. 156.

¹⁵ Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, Dâru'l-Medenî, Cidde, Tsz. s. 95.

¹⁶ Muhammed Ahmed Kâşım. ‘Ulûmü'l-Belâğa. Muesesutu'l-Hadis. Lübnân. 1424/2003, s. 144-145.

'Teşbîh' edatları ve 'Teşbîh' yönü de müfessirimiz tarafından işlenmiştir. Nitekim müfessirimiz (ك), (كأن) ve (شبه) gibi kavramların 'Teşbîh'teki işlevine işaret etmiştir.²⁵ Bunların yanında 'Teşbîh' adâtı olmamasına rağmen, (ك) yerine kullanıldığı ve aynı görevi ifa ettiği iddia edilen edatla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: Te'vil ehlinde bazıları (مما علمكم الله) "...Allah'ın size öğrettiğinden..."²⁶ ayetini (كما علمكم الله) "Allah'ın size öğrettiği gibi" şeklinde anlamlandırmışlardır. Onlar, Esbât'ın Südy'ye dayandırdığı aynı meyandaki rivayet ile (تعلمونهم مما علمكم الله، يقول: تعلمونهم من الطَّلب كما علمكم الله) istişhâd etmişlerdir. Yalnız Arap dilinde (من) edatının (ك) anlamında geldiği görülmemiştir. Çünkü (من) bazı/bir kısmı anlamında kullanılırken (ك) teşbîh manasında kullanılmıştır. Arap kelimasında aynı veya yakın anlamlar barındırmayan kavramlar birbirinin yerine kullanılmamıştır. Yüce Allah'ın kitabı da indirildiği dilin fesâhatinden uzak olmadığından bu görüş yanlıştır.²⁷ Vech-i şebihin hazfedilmesiyle oluşan 'Teşbîh-i Mücmel'e işaret eden Taberi bu durumda meydana gelen anlam çeşitliliğini (وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتِ الطُّرْفِ عَيْنٌ كَانَهُنَّ) "Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır. Onlar, gün yüzü görmemiş yumurta gibi bembeyazdır"²⁸ ayetleri bağlamında şu şekilde açıklamıştır: Te'vil ehli, hurilerin hangi açıdan (بَيْضٌ) "Yumurta"ya benzetildiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bazıları benzetmenin yumurtanın kabuğu altındaki beyaz kısma yapıldığını, çünkü kabuk soyulmadan hiç kimsenin bu kısmı göremediğini, dile getirmişlerdir. Bu görüşte olanlar, Said b. Cubeyr, Sudyî ve Katâde'ye dayandırılan rivayetleri delil olarak sunmuşlardır. Bir diğer grup ise hurilerin kuşların kuluçkaya yattığı ve sarıya çalan renkteki yumurtalarına benzetildiğini iddia etmişlerdir. Yine onlar İbn Zeyd'in "deve kuşunun tüyleriyle toz ve benzer şeylerden koruduğu, parlayan, sarımtırak yumurta" şeklindeki rivayeti esas almışlardır. Başka bir grup ise bahse konu olan sözcük ile incinin kastedildiğini, hurilerin beyazlık ve saflık açısından inciye benzetildiğini ifade etmişlerdir. Bunlar da İbn Abbâs'a nisbet edilen aynı anlamdaki rivayete dayanmışlardır.²⁹

Kanaatimizce müfessirimiz mana zenginliği kazandıran ve itiraza mahal olan yerlerde 'Teşbîh' ile ilgili inceliklere gerekli vurgulamaları yapmıştır. Bu açıklamalarını temellendirmek için rivayet kültürü ve Arapların kullanımından yararlanan *Taberî*, tefsirinde Beyân ilminin mana eksenli boyutunu ortaya koymuştur. Yalnız, söz sanatları arasındaki ayrıma dikkat etmeden, diğer sanatlar için de 'teşbîh' kavramını kullanmıştır.

2.2. Kinâye

Etkili bir iletişimin kurulabilmesi için açık ve anlaşılır ifadeler kullanmak, büyük önem taşımaktadır. Ancak muhatap üzerindeki etkiyi artırmak ve hoş karşılanmayan ifadeleri aktarmak için üstü kapalı anlatımlar tercih edilmektedir. Bu tür kullanımlarda çeşitli edebi sanatlar devreye girmektedir. 'Kinâye' de bu sanatlardandır. 'Kinâye' (كِنَايَة) lugatte, bir düşüncüyü üstü kapalı ifade etmek, bir şeyi gizlemek veya örtmek anlamlarında kullanılmaktadır.³⁰ İstilahta ise 'Kinâye', bir lafzın –gerçek manasını düşünmeye engel olacak belirti/karinenin bulunmaması halinde- gerçek manasına gelebilecek

şekilde başka bir mana için kullanılması şeklinde tanımlanmıştır.³¹ Kendisi ile kinâye yapılan lafız (مكنى به) “mekniyun bih”, kinâye ile işaret edilen mana (مكنى عنه) “mekniyun anh” diye adlandırılmıştır.³²

‘Kinâye’li ifadeler Arapların varlık ve eşyâyı algılama şekillerinden; sosyal, ahlaki ve kültürel anlayışlarından izler taşımaktadır. Dolayısıyla bu sanat hakkında bilgi sahibi olmak, kinâyeli ifadeler barındıran Kur’ân’ın anlam dünyasını keşfetmede etkili olacaktır.³³ Bu husustan haberdar *Taberî* de bu sanatın Kur’ân’daki tezahürüne şu şekilde işaret etmiştir: “Arapların dil dünyasında var olan açık/anlaşılır ve kinâyeli ifadelerin kullanımı Kur’ân’da da mevcuttur. Biz de yeri geldiğinde bu kullanımları ortaya çıkartmaya çalışacağız.”³⁴ Ancak *Taberî*, çoğunlukla ‘Kinâye’ sözcüğünün sözlük anlamını ve zamirlerin işlevini göz önüne alarak zamirler için kinâye ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda müellif (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ) “Her kim Allah’a, Meleklerine, Peygamberlerine, Cebrael’e ve Mikâil’e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır”³⁵ ayetiyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “Allah lafzının (فَاللَّهُ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ) ifadesinde açıkça kullanılması ve tekrar edilmesi anlam açısından karışıklık yaşanmasına engel olmak içindir. Çünkü zahir isim yerine kinâye kullanılsa işkâl yaşanacaktır. Nitekim muhatap, (فإنه عدو للكافرين) ifadesi ile karşılaştığında (وَ) ile daha önce geçen (رُسُلِهِ), (الله), (جِبْرِيلَ) ve (مِيكَالَ) ifadelerinden hangisinin kastedildiğini tam anlamıyla kestiremeyecektir. Arap ehlinden bazıları bu durumu şu şiirle örneklendirmişlerdir:

ليت الغراب غداة ينعب دائما ... كان الغراب مقطوع الأوداج

“Keşke karga daima sabahleyin öterken... Karganın şah damarı kesilseydi ”

Bu şiirde de ‘Kinâye’ ile gösterilmesi gereken isim açıkça kullanılmıştır. Ancak ayetteki durum şiirdekenden farklıdır. Çünkü tekrar eden (الغراب) ifadesi yerine kinâyenin kullanılması işkâle sebebiyet vermemektedir. Ayette ise (الله) lafzı yerine (مكنى عنه) mekniyun anh kullanılması durumunda manada iltibas yaşanacaktır.”³⁶

Müfessirimiz zamir ifadesi yerine ‘Kinâye’yi kullanmakla birlikte söz konusu ifadenin istilâhî anlamını da göz ardı etmemiştir. Ancak bu sanatın çeşitlerini, kavramsal çözümlemelerini ihmal etmiştir. Tâberi, yaptığı izahlarda genel olarak kinâye kavramının istilahi anlamı çerçevesinde, Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarını açıklamış ve “kabîh” diye ifade edilen manaları aktarmıştır.³⁷ Müfessirimiz, bu sanata (كناية) gibi ifadelerle işaret etmiştir.³⁸ Ayrıca Tâberi, bu sanat ile ilgili açıklamalarının genelinde ilkin Arapların kullanımlarını dile getirmiş, daha sonra konu ile ilgili rivayetleri sıralamıştır. Örneğin müellif (أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ) “...veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince...”³⁹ ayetinde geçen (الْغَائِطِ) ifadesinin vadilerdeki çukur anlamında olduğunu ve bu ayette kazay-ı hacete (tuvalet) ‘Kinâye’ olarak kullanıldığını belirtmiştir. Çünkü ona göre Araplar bu tür ihtiyaçlarını gidermek için vadilerdeki çukurları kullanılmışlardır. Müfessirimiz, bu davranışlarının devamlılığının söz konusu ifadenin bahsi geçen eylem için kullanılmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Yine ona göre Araplar, tuvalet ihtiyacını giderip gelen kişi için (مُعَوِّطٌ) ve (جاء فلان من الغائط) ifadelerini kullanmışlardır. *Taberî* bu görüşünü desteklemek için Mucâhid’e dayandırılan rivayeti de delil olarak sunmuştur.⁴⁰

³¹ Ebû Ya’kub Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ali es-Sekâkî, *Miftâhul-‘Ulûm*, Thk., Naim Zerkûr, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrut, 1407/1987 s. 402.

*Taberî'nin 'Kinâye' konusundaki izahatlarında, Arap diline müracaat etmeyip sadece rivayetler ya da mantıksal çözümlemelerle yetindiği de olmuştur. Bu doğrultuda o, (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ) “Kendilerine el sürmeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur...”⁴¹ ayetinde geçen (تَمْسُوهُنَّ) ifadesinin cinsel ilişki anlamında olduğunu İbn Abbâs’a isnâd edilen rivayete dayandırmıştır.⁴² Yine *Taberî*, (وَأِنْ يُقَاتِلُواكُمْ) “...Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez”⁴³ ayetindeki (يُؤَلُّوْكُمْ الْأَدْبَارَ) ifadesinin hakiki anlamda olmayıp “mağlup olma” manasından ‘Kinâye’ olduğunu mantıksal çözümleme yaparak şu şekilde ifade etmiştir: “(يُؤَلُّوْكُمْ الْأَدْبَارَ) “Size arkalarını dönerler” onların mağlup olmasından kinâyedir. Çünkü hezimete uğrayan kişi can telaşıyla kaçacağı istikamete dönüp sırtını dönmektedir. Bu durumda kaçanın arka kısmı kovalayanın vechine karşı gelmektedir.”⁴⁴*

Yaptığımız aktarımlarda görüldüğü gibi müfessirimiz, ‘Kinâye’ kavramını ve türevlerini sözlük anlamında kullandığı gibi ıstılahî anlamda da kullanmıştır. Ancak diğer konularda ifade ettiğimiz gibi *Taberî'nin* erken dönem müfessirlerinden olması daha sonraki dönemlerde sistemleşen bu alanları tam anlamıyla işlememesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte müfessirimizin dile getirdiği hususlar, dilbilimsel tefsir yöntemini kullandığına işaret etmektedir.

2.3. ‘Mecâz’

Sözlükte “geçip gidilen yol ve zaman” anlamında kullanılan (مَجَاز) “‘Mecâz’” (حَقِيقَةً) “hakikat” kavramı ile ilintilidir.⁴⁵ Belâgatçilerin ıstılahında Hakikat “bir sözcüğün vaz edildiği manada kullanılması” olarak tanımlanırken, ‘Mecâz’ “hakiki manayı murad etmeye engel olan bir karine veya alaka nedeniyle sözcüğün temel manası dışında kullanılması” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁶ ‘Mecâz’, (عَقْلِي) “aklî”, (لُغَوِي) “lugavî”, (شَرْعِي) “şer’î” ve (عَرَفِي) “örfî” olmak üzere dörde ayrılmaktadır. “Fiil veya fiil anlamı taşıyan sözcükleri, karine nedeniyle isnâd edilmesi gerekenin dışına dayandırmak”, ‘Mecâz’-ı aklî diye tanımlanmıştır. Bir sözcüğün bir alaka veya ipucundan dolayı lügat anlamı dışında kullanılması ise ‘Mecâz’-ı akli olarak isimlendirilmiştir. Bir lafzın şer’î manasından lugavî anlamına döndürülmesi ‘Mecâz’-ı i şer’î diye nitelenirken, bir toplumun genelinde kabul görmüş (örfî) anlamlar dışında kullanılan sözcüklerde ‘Mecâz’-ı örfî olarak ifade edilmiştir. Aynı şekilde ‘Mecâz’-ı lugavî de (مَجَاز مَرْسَل) ‘Mecâz’-ı Mürsel ve (اِسْتِعَارَةٌ) istâre olmak üzere ikiye taksim edilmiştir. Mecâz-ı Mürsel gerçek ile mecaz anlam arasındaki ilginin benzerlik dışında kurulması şeklinde tanımlanmıştır. İstiâre ise bu ilginin teşbîh üzerine kurulması diye nitelendirilmiştir.⁴⁷

Arap dilinin en köklü ifade sanatlarından olan ‘Mecâz’ın Kur’ândaki varlığı tartışma konusu olmuştur. Ebû Zeyd el-Kureşî (ö. 170/786), Sibeveyh, Ferrâ, Ebû ‘Ubeyde, Câhız (ö. 255/869), İbn Kuteybe (ö. 276/889), İbn Cinnî, Ebu’l-Kâsım el-Âmidî (ö. 370/980), Ebû Hilâl el-Askerî, İbn Atiyye ve Zâmahşerî gibi âlimlerin çoğunluğu Arapçadaki dilsel niteliklerin Kur’ân’a da yansıdığına işaret edip ‘Mecâz’ın bu niteliklerden olduğunu kabul etmişlerdir. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/883), Ebû Bekir Muhammed b. Dâvud ez-Zâhirî (ö. 297/910), Ebu’l-Kâss (ö. 335/946) Münzir b. Sâid el-Bellûtî (ö. 355/996), Ebû Âlî el-Fârisî (ö. 377/987) Muhammed b. Huveyz Mendâd (ö. 400/1009). Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027), İbn Teymiyye

ve İbn Kâyyum el-Cevziye gibi âlimler, Kur'ân'da 'Mecâz'ın varlığını, Yüce Allah'ın şanına yakıştırmayıp reddetmişlerdir.⁴⁸

Bu konuda Taberî, 'Mecâz'ın varlığından yana olanların saffında yer almıştır. Nitekim o, tefsirinin mukaddimesinde "Kur'ân ayetlerinin manasının beyan açısından Arap dilinin mantûkuyla uyuşması" şeklinde bir başlık açarak bu hususu kabul ettiğine işaret etmiştir.⁴⁹ Bunun yanında bazı ayetleri tahlil ederken mecaz konusunda doğrudan ve dolaylı açıklamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda müfessirimiz (...ذَوْقُوا مَسَّ سَقَرَ...) "...Cehennem dokunuşunu tadın!"⁵⁰ ayetini irdelerken cehennem dokunuşu ile ilgili tartışmayı dile getirip, mecaz konusuna değinmiştir. Taberî, yiyecekler için kullanılan "tatma" ifadesinin cehennem için kullanıldığını belirtip, konuyla ilgili iki görüş aktarmıştır. İlk görüşü savunanlara göre (كيف وجدت طعم الضرب) "dayağın tadını nasıl buldun?" ifadesinde olduğu gibi bu ayette mecazlı bir söylem söz konusudur. İkinci görüşte olanlar, ise (وجدت مس الحمى) "Hummanın dokunuşunu hissettim" ifadesini "hummanın ilk etkilerini hissettim" şeklinde anlamlandırıp, söz konusu ayeti bu çerçevede değerlendirmişlerdir.⁵¹ Müfessirimizin bu aktarımında da görüldüğü gibi o, 'Mecâz'ın kavramsal tahlilini yapmamakla beraber bu konuyla ilgili varyantları nakletmiştir. Bu konuda detaylı açıklamada bulunmayışını yazdığı eser türüne bağlamak mümkün olduğu gibi o dönemdeki ilmi seviyeye de bağlamak mümkündür.

Yine Taberî, 'Mecâz' kavramını Ebû 'Ubeyde'ye paralel bir şekilde kullanmıştır. 'Mecâz' başlığıyla yazılan en eski kitabın müellifi sayılan Ebû 'Ubeyde eserinde bu kavramı müteaddit kullanmıştır. Onun 'Mecâz' anlayışı, belâgatçilerin sonraki dönemlerde tahsis ettiği çerçeveden daha geniştir. O, söz konusu kavramı üslup araştırması altında tasnif edilen dilsel unsurların hepsini kuşatacak şekilde genişletmiştir. Yani Ebû 'Ubeyde'ye göre sarf ve nahiv ilimlerinin konularından olan kelimelerin etimolojik ve morfolojik yapıları ile i'rab yönleri mecaz kapsamına girdiği gibi ihtisâr, izmâr, hazif, tekrar, te'kid, takdîm-te'hîr, istiâre, teşbîh, temsîl, teşhîs-intâk, kinâye vb. belâgat ilminin konusuna giren hususlar da bu kapsama girmektedir.⁵² Taberî de aynı doğrultuda 'Mecâz' kavramını kullanmıştır. Nitekim o, (...أَتَقَلُّنَّ إِلَى الْأَرْضِ...) "...Yere çakılıp kaldınız..."⁵³ ayetindeki (أَتَقَلُّنَّ) ifadesinin etimolojik yapısını tahlil ederken 'Mecâz' ifadesini kullanmıştır.⁵⁴ Aynı şekilde müfessirimiz, (...إِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ...) "...Şüphesiz bu ikisi, sihirleri..."⁵⁵ ayetinin gramatikal çözümlemesinde de söz konusu ifadeye başvurmuştur.⁵⁶

Mecazın türlerine üstü kapalı bir şekilde de değinen müfessirimiz, 'Mecâz'-ı Aklî'ye şu şekilde işaret etmiştir: "(فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ)" 'Artık o, râzı olunmuş bir hayat içindedir.'⁵⁷ Yüce Allah'ın nitelediği bu ödülleri kitabı sağından verilenler içindir. Onlar, o hayat ile memnun olacaklardır. Ya da memnuniyet barındıran hayatı, yaşayacaklardır. Allah (c.c.), bu ayette (عَيْشَةٍ) "hayat" ifadesini, (رَاضِيَةٍ) "razı edici" sözcüğü ile tavsif etmektedir. Ancak (رَاضِيَةٍ) sözcüğü, (مَرْضِيَةٍ) "razı olunmuş" anlamındadır. Çünkü bu ifade ile (عَيْشَةٍ) methedilmiştir. Araplar da medh (övme) ve zemde (yermeye) bu şekildeki kullanımı tercih etmişlerdir. (لَيْل نَائِمٍ) 'Uyku uyulmuş gece', (سِرٌّ كَاتِمٌ) 'tutulan sır', (مَاءٌ دَافِقٌ) 'fişkıran su' örneklerinde de görüldüğü gibi onlar her ne kadar isnâdı ismi faile yapsalar da aslında söz konusu ifadeler ismi mefule

⁴⁸ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk., Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Dâru İhyâ-i Kutûbi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 1376/1957.II, 255; Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed b. Ali, Daru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006. III, 94.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Bevân*, I, 8.

dayandırılmıştır. Ancak bu durum sadece medh ve zem anlamı içeren ifadeler için geçerlidir. Dolayısıyla bu anlamları içermediği için (ضارب) ifadesine (مضروب) anlamını vermek veya tersini ifade etmek doğru değildir.⁵⁸ Örnekten de anlaşıldığı gibi, müfessirimiz (عِشَّة) ifadesinin ismi fail görünümünde olmakla beraber ismi meful anlamında olan (رَاضِيَّة) ifadesi ile nisbet bağı kurduğunu ifade ederek 'Mecâz'-ı Akliye gönderme yapmıştır.

Müfessirimiz, şer'î kavramları açıklarken doğal olarak 'Mecâz'-ı Şer'îyye alanına geçmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Taberî (وَيَقِيمُونَ الصَّلَاةَ...) "Namazı dosdoğru kılarlar..."⁵⁹ ayetini irdelerken şu açıklamalarda bulunmuştur: "(الصَّلَاةُ) ifadesi Arap dilinde dua anlamında kullanılmaktadır. 'Aşâ'ya dayandırılan şu şiirler de bunu doğrulamaktadır.

لَهَا حَارِسٌ لَا يَزِيحُ الدَّهْرُ بَيْنَهُمَا ... وَإِنْ ذُبْحَتْ صَلَّى عَلَيْهَا وَزَمَزَمَا

'Onun (içkinin) bir bekçisi (küpu) vardır hiçbir vakit ayrılmaz evindedir... Eğer o (içki), akıtılırsa bekçisi arkasından ağıt yakıp dua edecektir.'

وَقَابَلَهَا الرِّيحُ فِي دَنْيَا ... وَصَلَّى عَلَى دَنْيَا وَارْتَسَمَ

'Rüzgâr onunla (içkiyle) küpünde karşılaştı... Küpüne dua etti ve resmedildi.'

Namaz kılan kişi Yüce Allah'ın emrini yerine getirmekle beraber ona halini arz etmektedir. Bu şekilde ona boyun eğip dua etmektedir. Dolayısıyla farz namazlar bu ifadeyle karşılanmıştır."⁶⁰ Taberî'nin bu ifadelerinde de görüldüğü gibi o, (الصَّلَاةُ) ifadesini şer'î anlamından lugavî anlamına irca ederek 'Mecâz'-ı Şer'îyye' konusuna iltibas etmiştir. 'Mecâz'ın diğer kısımlarından sayılan 'Mecâz-ı Örfî' de Taberî tarafından işaret edilen konulardandır. Arapların kullanımlarını referans alan müfessirler, dolaylı olarak onların kültürel ve sosyal anlayışlarının dile yansımaları da işlemiştir. Nitekim bu kullanımlar çerçevesinde olan ifadeler, lügat anlamlarından farklı manalar kazamamıştır. Toplumun genelinin bu tarz ifadeleri aynı anlam çerçevesinde kullanması bir örf halini almış dolayısıyla bu kapsamdaki ifadeler için 'Mecâz'-ı Örfî kavramı kullanılmıştır. Taberî de bu konuya şu şekilde değinmiştir: "(إِنِّي أَرَى سُبُعَ بَقَرَاتٍ)" 'Ben görüyorum' ifadesi, 'Ben rüyamda görüyorum' anlamındadır. Bu cümlede (رُيَا) 'rüya' ifadesi zikredilmediği halde bu anlamı barındırması Arapların kullanımlarına bağlıdır. Çünkü onlar rüyada gördüklerini aktarmak için (إِنِّي أَرَى) ifadesini kullanmakla yetinmişlerdir. Yüce Allah da Arapların kendi aralarında kullandığı üslupla bu olayı aktarmıştır."⁶¹

Belâgatçıların üzerinde önemle durdukları 'Mecâz'-ı Lügavinin kısımlarından olan 'Mecâz-ı mürsel' ve 'İstiâre' de müfessirimiz tarafından işlenmiştir. Bu kavramlardan 'İstiâre'yi sözlük anlamıyla kullanan Taberî, konuyla ilgili ayetleri tahlil ederken söz konusu sanata üstü kapalı bir şekilde değinmiştir. Bununla birlikte 'Teşbîh' konusunda ifade ettiğimiz gibi Taberî'nin 'Teşbîh' kavramı ile 'İstiâre'yi aynı anlamda kullandığı da olmuştur.⁶² 'Mecâz'-ı Mürsel kavramını hiç kullanmamakla beraber mana eksenli açıklamalarda bulunan müfessirimiz (وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا...) "...Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık..."⁶³ ayetinde olduğu gibi isim vermeden bu alana geçiş yapmıştır. Zira Taberî, bu ayette geçen (السَّمَاءُ) ifadesinin yağmur anlamında olduğunu belirtip, yağmura sebep olan söz konusu ifadeyi zikredip, müsebbeb olan (المطر) "Yağmur"un kastedildiğine işaret edip, alakası sebebiyet olan 'Mecâz-ı

*Mürsel'e temas etmiştir.*⁶⁴ 'İstiâre' konusunda da aynı tutumu sürdüren müfessirimiz, (فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ) "Artık siz Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra (Kur'an'a) iman edin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır"⁶⁵ ayetinde geçen (النُّور) ifadesi ile Kur'an'ın kastedildiğini belirterek bu konuya dokunmuştur.⁶⁶ Çünkü bu ayetteki (الَّذِي أَنْزَلْنَا) karine görevindeyken, Kur'an ve nur arasındaki benzerlik, alakayı teşkil etmiştir. Dolayısıyla Taberî söz konusu ayeti tefsir ederken *İstiâre*'ye işaret etmiştir.

Neticede şunları ifade etmek mümkündür: Manayı merkeze alarak hareket eden müfessirimiz, söz konusu edebi sanatla ilgili olarak kavramsal analizler yapmamıştır. Sadece elverdiğince yaptığı açıklamalarda doğal olarak, bu alana dolaylı temaslarda bulunmuştur.

Sonuç

İslam öncesi dönemde, şair ve ediplerin belâgat içerikli sözleri Kur'an'ın nüzulünden sonra eski ihtişamını yitirmiştir. Zira o dönemden sonra, Kâbe'nin duvarlarını onun ayetleri süslemiştir. Söz sanatlarından '*Beyân*', Kur'an'ın bu eşsiz yönü arasında yer almaktadır. Farklı söz ve usullerle hitap etme meleksini kazandıran '*Beyân*' ilmi, "lafzın anlamının en kısa yoldan anlaşılması" şeklinde tanımlanmıştır.

Taberî de bu ilmin verilerinden hareketle Kur'an'ın eşsiz üslubuna ışık tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda o, '*Beyân*'nın kısımlarından '*Teşbîh*', '*Kinâye*' ve '*Mecâz*' ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kavramsallaşma sürecinin sonraki dönemlerde tamamlanması Taberî'nin bahsi geçen kavramlardan bazılarını farklı kullanım alanlarında, icra etmesinde etkili olmuştur. Ancak ister doğrudan olsun ister dolaylı, Taberî manayı merkeze alarak yeri geldiğinde bu alanlara geçiş yapmıştır. Bu meyandaki açıklamalarını da rivayetler, şiirler, Arapların kullanımları ve mantıksal çözümlemelerle desteklemiştir.

Kaynakça

- Abbâs, Fadıl Hasan, el-Belâğâtü Fununuha ve Efnânuhâ, Dâru'l-Furkân, Ürdün, 1417/1997.
- Akay, Ali, "Ebû 'Ubeyde'nin Mecazu'l-Kur'an'ı ve Mecâzî Yorumları", İslâmî İlimler Dergisi, c. 8, Sy. 1, Bahar, 2013.
- 'Atik, Abdu'l-Aziz, İlmü'l-Beyân, Dâru'n-Nehdeti'l-Arabiye, Beyrut, Tsz.
- Bolelli, Nusrettin, Belâgat (Beyân-Meânî-Bedi-Arap Edebiyeti), İFÂV., İstanbul, 2016.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdirrahmân b. Muhammed, Esrâru'l-Belâga, Dâru'l-Medenî, Cidde, Tsz.
- ed-Dâvûdî, Şemseddin Muhammed b. Ali, Tabâkatü'l-Müfessirin, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan, 1403/1983.
- Ebû Zeyd, Nasr Hamid, Tefsirde Akılcı Eğilim, Çev. Numan Konaklı ve Nihat Uzun, İlim Yurdu Yay. İstanbul, 2015.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmusu'l-Muhî, Muhammed Naim 'Arksûsî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005.

Gür,Süleyman, "Kâdî Beyzâvide Teşbîh Sanatı", Iğdır Üniv. İlahiyat Fak. Der., Sy. 3-4, Nisan-Ekim, 2014.

Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-Ayn, Thk., Mehmed Mehdî Mahzumî-İbrahim Sâmirâî, Dâru ve Meketebetu'l-Hilâl, Beyrut, Tsz.

Hamdan, Mahmud Musâ, Edevâtü't-Teşbîh Dilâlâtuha ve İstimâlatuhâ fî'l-Kur'ân, Matbatu'l-Emâne, Mısır, 1413/1992.

el-Hüseynî, Ebû İdrîs, Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm, et-Tirâzu li'Esrârî'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İcâz, el-Mketebetü'l-Asriye, Beyrut, 1423/2002.

İbn Dureyd, Ebû Bekir Muhammed el-Ezdî, Cemheretü'l-Luga, Thk., Remzi Münîr Balebekî, Dâru'lİlmî li'l-Melâyîn, Beyrut, 1408/1987.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, Vefiyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ahiri'z-Zaman, Thk. İhsan Abbas, Dâru's-Sadîr, Beyrut, 1391/1971.

İbn Sîde, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî, el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-'Azem, Thk., Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiye, Beyrut, 1421/2000.

Kâsım, Muhammed Ahmed, 'Ulûmi'l-Belâga, Muesesutu'l-Hadis, Lübnân, 1424/2003.

el-Kazvînî, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed, el-İdâhu fî 'Ulûmi'l-Belâga, Muhammed Abdu'l-Mün'im Hifâcî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, Tsz.

el-Meydânî, Abdurrahman b. Hasan Habanneke, el-Belâgatu'l-Arabiye, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1416/1996.

Öztürk, Mustafa, "Kur'ân Dilinde Kinâye ve Târiz", İslami İlimler Dergisi, Bahar, 2013, c. 8, Sy. 1.

Selâme, Muhammed Hüseyin, el-İ'câzu'l-Belâğî fî'l-Kur'ân, Dâru'l-Âfâkî'l-Arabiye, Kahire, 1423/2002.

es-Sekâkî, Ebû Ya'kub Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ali, Miftâhul-'Ulûm, Thk., Naim Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1407/1987.

es-Sübkî, Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi, 'Urûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhisi'l-Miftâh, Abdu'l-Hâmid Hindâvî, Meketebetu'l-Asriye, Beyrut, 1423/2003.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Thk. Ahmed b. Ali, Daru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006.

Muhammed Şâkir, Müesestu'r-Risâle, Beyrut, 1420/2000.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Thk.,
Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Dâru İhyâ-i Kutûbi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 1376/1957.